

OSVRT NA NEKE PRETPOVIJESNE I SREDNJOVJEKOVNE NALAZE U PODRAVINI

Nizinski teren sjeverno od Koprivnice izuzetno je bogat arheološkim nalazištima jer je naseljavanja bilo na velikom dijelu niskih brežuljkastih dina, od kojih su neke često pijesak pomiješan sa zemljom*. Između takvih terena, koji su danas golim okom teže vidljivi ili se ocrtavaju na nekim mjestima tragovima suhih potoka i riječica, česte su bile i močvare i nizinske šume kojima je odgovarala veća količina vlage. Svedeno, ovdje je stalno bujao život, premda je Drava vrlo hirovito mijenjala svoje područje i poplavljivala vrlo velika područja, sve do Koprivnice. Ipak na tome terenu nalazimo tragove rimskodobnih cesta i grobova pod humcima (čija će istraživanja u budućnosti pokazati da se sasvim sigurno radi i o pretpovijesnim, a ne samo antičkim vremenima), koji su se nalazili u blizini cesta i naselja. Premda zasad nemamo stopostotnih tragova čovjeka iz paleolitika (starije kameno doba, koje je sa srednjim kamenim dobom - mezolitikom - trajalo ovdje do oko 5.000-6.000 god. pr. Kr.), na terenima bliže Dravi česti su nalazi pretpovijesnih okamenjenih dijelova životinja koje su egzistirale kada i čovjek iz paleolitika i mezolitika. Tako na našem području zna biti nalaza rogova, čeljusti, kljova te naročito mamutovih zubi (v. Katalog Zvijerac 1995; Z. MARKOVIĆ 1995, 4-5). Dio tih nalaza poklonjen je (rjeđe predan uz nagradu) Muzeju grada Koprivnice, pa navodimo samo neke od onih koji su nam ih poklanjali: to su gospoda Ivan Hero iz Đelekovca, Martin Nemeč iz Koprivnice (zubar), Franjo Fuček iz Molvi, Željko Alduk iz Hlebina, Marija Prešek i Stjepan Panić iz Novigrada, Ante Pleško iz Đurđevca, Franjo Posavec iz Koprivnice, Ivica i Zlatko Zvijerac iz Torčeca i dr. Pretežno se radi o ostacima mamuta i to od šljunčara na Jegenišu (Jagnjeđu) kod Đelekovca, Šoderice kod Botova, Gabajeve Grede, Molvi, Đurđevca, pa do najnovijih saznanja o srodnim ostacima kod Podravske Sesvete (Zbirka g. Josipa Cugovčana iz Podravske Sesvete). Osim toga u Zbirci Zvijerac u Torčecu nalazi se priličan broj ostataka mamuta.

A. NALAZIŠTE RANOGA BRONČANOG I MLAĐEGA ŽELJEZNOG DOBA - VRATNEC 1

Premda je nalazište u k.o. Peteranec, ono je bliže nekolicini drugih markantnih točaka. Smješteno je na blagoj uzvisini s desne strane potoka Vratneca, oko 2 km jugozapadno od Torčeca, oko 700 m jugoistočno od mosta na potoku Vratnec koji protječe sjeverno od koprivničkog predgrađa i industrijske zone Danica te tamošnje šume, tvoreći sa šumom Jesenovac sjeverno preko potoka, te s cestama od Koprivnice prema Đelekovcu na zapadu i prema Torčecu na istoku (nešto dalje se u potok Vratnec ulijeva i kanal Bikeš), te s kompleksom nalazišta i njiva Cerine na jugu neku vrstu trokuta. Nadmorska visina je 132,5 m. Ovome nalazištu južnije su najbliža nalazišta Cerine 7 (početak kasnoga brončanog doba), Cerine 2 (rano brončano doba i antika) i Cerine 3 (eneolitik, rano brončano doba i starohrvatski srednjovjekovni horizont) s nadmorskom visinom od 134 m (Z. Marković 1997, 167-168, br. 571, 572, 576 - s ondje navedenom osnovnom literaturom).

Lokalitet su braća Zvijerac pronašla 1992. godine i materijal se nalazi u njihovoj zbirci, čiji je jedan dio izložen u Zavičajnoj muzejskoj zbirci u Torčecu. Premda je na nalazištu zastupljen i latenski (mlađeželjezno-dobni) materijal, ovdje ćemo kratko obraditi samo licenskokeramički materijal iz završetka ranoga brončanog doba (Z. Marković 1996, 23, T.3: 6-7 - ovdje je uredničkom greškom pogrešno otisnut podatak pod tablom! v. također Z. Marković - I. Zvijerac 1997, 187, br. 674).

Gruba licenska keramika karakterističnih je oblika, boje i ukrasa, te specifične fakture u kojoj se, u relativno debelim stijenkama, uz pijesak nalaze i čak relativno osrednje veliki usitnjeni komadići kamena. Oblici su najčešće velike amfore, obično približno cilindričnog ili malo zakošenoga vratnog dijela, debelih stijenki i ravnoga dna, te zaobljena trbuha (T.1: 1, 2, 4, 9), obično ukrašene metličastim snopovima cik-cak (T.1: 1), kosih (T.1: 9) i vertikalnih (T.1: 2, 4) linija, koje su ponekad izvedene tankim urezivanjem a katkad i grubljim povlačenjem ili žlijebljenjem. Boja im je siva i oker.

Fina licenska keramika je gotovo isključivo crna i sivkasta, s vrlo malim primjesama pijeska u fakturi, ponekad vrlo dobro glačana. Oblici su uglavnom vrčevi (T.1:8) i terine (T.1:7), a kod nekih je to teže određivo, naročito zbog manjih ulomaka. Ukras otiskom vrpce ili kotačića (naime, to je još uvijek dvojbeno i nedovoljno jasno) na nekim primjercima izveden je dobro (T.1: 7), a na nekima nemarno (T.1: 3, 5, 6, 7). Među finom keramikom nalaze se snopovi vrpčastih linija okrenutih u desno (jedan primjerak je drugačiji, ali to je vjerojatno i druga tehnika ukrašavanja, jer se radi o okomitim ubodima ili otiscima: v. ovdje T.1: 5), a na nekim primjercima i valovnica, koju bi prema mišljenju Z. Benkovsky-Pivovarove trebalo svrstati u stariju fazu, što se u sjevernoj Hrvatskoj, upravo u blizini Koprivnici i potvrdilo u zatvorenim cjelinama na nalazištima Piškornica kod Koprivničkog Ivanca i Cerine 3 kod Koprivnice (ovdje v. T.1: 6; za nalazišta Piškornicu i Cerine 3 v. npr. Z. Marković 1994, 123-125, T.43: 3, 4 - ondje je citirana i ostala literatura). Jedan ulomak više liči na nalaze iz Mačkove spilje u Hrvatskom zagorju (ovdje T.1: 5; v. M. Šimek 1975, T.3: 11), ali i na nalaze te stil koji su slični Kisapostag-kulturi (o tome v. i Z. Marković 1994, 119-121, te nalaze iz Čazme na T.39: 1-3, T.40: 2, 5, 6), što će upućivati najvjerojatnije na genetske veze u ranijoj fazi licenskokeramičke kulture. Na ovome nalazištu pronađen je i ulomak tzv. panonske inkrustirane keramike, sive boje, tankih stijenki, s tragom bijele inkrustacije (T.2: 1), što još jednom upućuje na različite veze ovih kultura, a vjerojatno i srodne načine života ili obreda itd., budući da su srodni importirani (iz mađarske Transdanubije) primjerci u zatvorenim jamskim objektima s licenskom valovnicom nađeni na Piškornici i Cerinama 3 (Z. Marković 1994, 124 - 125, T.42: 4), a u kasnijoj fazi (onoj bez primjene valovnice u ornamentalnom sustavu) u jamama iz Podgorača kod Našica (Z. Marković 1994, 126, T.42: 5-7).

Ovo nalazište (uz još dva licenskokeramička kraj Torčeca) izuzetno je vrijedno upravo zbog završnoga ranobrončanodobnog horizonta koji je kod nas još uvijek nedovoljno istražen, a prema gustoći nalazišta jedno od središta licenskokeramičke kulture je upravo sjeverna Hrvatska (o licenskokeramičkoj problematici, s popisom nalazišta i importa u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Mađarskoj, Austriji i Slovačkoj, gdje se sve nalaze lokaliteti ili samo importirani nalazi ove kulture v. Z. Marković 1992, 23-26 - uvodni tekst; u pripremi je i jedan obimniji tekst, a zahvaljujući kolegi mr. Antonu Veluščeku iz Inštituta za arheologiju SAZU u Ljubljani dobili smo i novi podatak za još jedno nalazište koje je istraživala M. Strmčnik-Gulič: to je lokalitet Slivnica pri Mariboru, koji je navodno bogat nalazima među kojima su i oni s licenskom valovnicom; kolegi Veluščeku najsrdačnije zahvaljujemo na podatku). Valja napomenuti da ovo nalazište, tj. njegov ranobrončanodobni dio, pripada vremenskom i kulturnom horizontu koji prethodi i neposredno se povezuje sa zasad zagonetnim srednjim brončanim dobom (možda kultura grobnih humaka? v. npr. V. Sokol 1996, 36; također referat Z. Markovića, Znanstveni skup Hrvatskog arheološkog društva, Bjelovar 1996 - u pripremi za tisak), nakon čega slijedi izuzetno bogato zastupljeni horizont kulture polja sa žarama kasnoga brončanog doba s više svojih grupa i varijanata.

B. PRETPOVIJESNO I SREDNJOVJEKOVNO NALAZIŠTE VRATNEC 2

Ovo nalazište smješteno je također zapadnije uz desnu obalu potoka Vratneca, na brežuljkastom terenu n. v. 132 m, oko 200 m sjeverozapadno od lokaliteta Vratnec 1, a nalazi s njega pohranjeni su također u

zbirci braće Zvijerac, koja su ga i pronašla 1992. god. (k. o. je i ovdje Peteranec). Nalazište je dugačko oko 300 m, a široko oko 150 m, sudeći prema površinski prikupljenim nalazima, uglavnom vidljivim nakon oranja (zemljište je, kao i prethodno, vlasništvo Podravskog gospodarstva iz Koprivnice). I mi smo obilazili teren i pronašli dio materijala, ali je I. Zvijerac uočio na pogodnom tlu, s doduše izmiješanim nalazima, obrise dvadesetak jamskih objekata, što je posebno privlačno, a možda i kao posljednja šansa za istraživanja regularnim, zaštitnim ili sustavnim iskopavanjima. Nalazi ukazuju na rani eneolitik, vjerojatno kasno brončano doba, mlađe željezno doba, ali i na srednji vijek (Z. Marković 1996, 21, T.3: 1-5; greškom uredništva su ispod table otisnuti krivi podaci! O ovome nalazištu je autor također referirao na Znanstvenom skupu HAD-a u Bjelovaru 1996.).

Premda će ovo nalazište biti posebno intrigantno i po srednjovjekovnim horizontima (u blizini se, naime, nalaze toponimi Klisa s lijeve strane ceste za Đelekovec - v. pod Koprivnica - Vratnec 6 u Z. Marković 1996, 168, br. 575, kao i Ivankovice s lijeve strane potoka Vratneca, na što upućuju i neke od postojećih topografskih karata), kao i ostalima pretpovijesnim, najzanimljiviji i trenutno najvrijedniji jest horizont ranog eneolitika (Z. Marković - I. Zvijerac 1997, 182, br. 675): osim što su ranoeneolitički nalazi kulture Seče vrlo rijetki u ovoj fazi istraživanja, ovo nalazište i terenski podsjeća na Seče, koje je udaljeno oko 7 km jugoistočno, u blizini riječice Koprivnice.

Gruba keramika rađena je s više primjesa pijeska u fakturi, a boja joj je crvena, oker, smeđkasta i siva. Oblici su gotovo isključivo lonci i lončići, neki od njih s drškom uz obod (T.3: 1, 2, 9, 10, T.4: 8). Pojedini primjerci ukrašeni su otiskom nokta u horizontalnom nizu ispod obod (T.3: 5), neki plastičnom okruglom aplikacijom (T.3: 10), dok su poneki ornamentirani plastičnom horizontalnom gredom ispod oboda i na njoj otiscima jagodice prste (T.4: 8). U grublju keramiku možemo uvrstiti i vjedra s izljevom (T.4: 6). Obod lonca može biti vrlo rijetko i malo izvučen prema van, slično srednjovjekovnim loncima (T.3: 1).

Fina i prijelazo fina keramika crne je, sive, oker i crvenkaste boje. Mogu se izvoditi lončići ili vrčevi s drškom (T.3: 6), posude na šupljoj nozi (T.4: 9), bikonične zdjele (T.3: 8, T.4:2), te zaobljene zdjele (T.4: 1, 10, možda i 5). Zanimljivo je da u ovu kategoriju posuda svakako moramo ubrojiti i keramičku žlicu (T.4: 3). Ukrasi su vrlo indikativni: u jednome slučaju radi se o ulomku s dvije rupice na oslikanoj posudi (slikanje crvenom bojom sačuvano je u malim tragovima - T.4: 5), u jednome o plitko urezanoj horizontalnoj niti ispod koje su dvije "borove grančice" (T.4: 4), u tri slučaja su to nizovi rovašenih (T.4: 7) ili bockanih jamica (T.3: 7, T.4: 11). Uz jedan niz žigosanih ili bockanih jamica nalazi se i horizontalna urezana crta (T.3: 7). Drška vrča ili lončića naročito je zanimljiva: ima dvije približno paralelne vertikalne žlijebljene linije, koje na kraju završavaju kukom (T.3: 6). Jedan je ulomak ukrašen jednostavnim žlijebljenim cik-cakom (T.3: 5). Najkompliciranije je ukrašen ulomak s dvije horizontalno žlijebljene crte koje čine traku u kojoj su sitniji ubodi a izvan horizontalnih crta, i gore i dolje su žlijebljene valovite linije (T.3: 4). Srodnih, premda ne uvijek identičnih ukrasa, ima na nalazištima Seče (primjerice, Z. Marković 1985), Grabrovec kod Križevaca (Z. Marković - Z. Homen 1990, 64-65, T.3, T.3a: 4, 5), pa i na prijelaznom kasnoneolitičko-ranoeneolitičkom, još uvijek nedovoljno razjašnjenom nalazištu na tellu Pepelane 1, gdje se u slojevima pronalazi i kasnoneolitička tanka trobojno oslikana keramika, ali u pojedinim dijelovima i keramika vrlo srodna ovoj sa Seča (radi se o tri horizonta), pa će buduća istraživanja vjerojatno dati precizniji odgovor na pitanje koji nalazi i slojevi odgovaraju onima sa Seča, tj. ranoeneolitičkim (prve analize v. kod K. Minichreiter 1990, 27-29, Sl. 16: 1-3, 6, 13, 16, 17; vjerojatno će se samo dio ovih nalaza, koji su pripisani 3. Seče-horizontu, moći pripisati ranom eneolitiku, a dio starijih nalaza kasnoneolitičkoj varijanti sopotske kulture, koju je autor ovoga teksta, zajedno s nekima od nalaza iz šuma kod Jasenaša, pripisao Pepelane-tipu sopotske kulture, vremenu Vinče D - 1 i 2: v. Z. Marković 1994, 80-81, T.17, T.17a: 7-11).

Ovo nalazište međunarodnoga značenja i karaktera zahtijevalo bi što brža zaštitna a po mogućnosti i sustavna iskopavanja, kako bi se što manje ostataka uništilo i kako bi se prije konačnoga drobljenja ili izbacivanja na površinu dobili novi odgovori o genezi srednjeeneolitičke lasinjske kulture i nastavku kasne klasične sopotske kulture u sjevernoj Hrvatskoj.

C. SREDNJOVJEKOVNI NALAZI S DOŽINA (DUŽINA) U TORČECU

U nedjelju, 28. ožujka 1993. godine, Ivan i Zlatko Zvijerac došli su hitno po autora ovoga teksta, te smo svi trojica zajedno napravili manju pokusnu sondu na zemljištu preostalome od skidanja mehanizacijom na području s desne strane potoka Glibokog, oko 200 m od mosta na potoku, južno nasuprot ranije poznatog nalazišta Gradića (v. primjerice B. Januška 1978, 97 i d.), koji se nalazi s lijeve strane potoka. Naime, spust od smjera mrtvačnice prema starom mostu i potoku bio je već površinski skinut zbog postavljanja telefonskog kabela (o tome v. Z. Marković 1994 a; Z. Marković 1994 b, 38 - 40 - tehničkom greškom uredništva nije tiskana čitava tabla s pretpovijesnim i srednjovjekovnim nalazima s toga područja i područja tumula; v. također Z. Marković - I. Zvijerac 1997, 199, br. 735). Na dosta širokoj trasi, kojom je prolazio rovokopač sjeverno od seoskoga groblja prema potoku u blizini danas nepostojećega staroga mosta (n. v. 129 m), uočili smo dio relativno bogate jame sa srednjovjekovnom keramikom - ulomcima posuđa i pećnjaka, željeznim čavlim, željeznim nožem, kostima životinja itd. (istražena je površina od oko 10 m²). Duljina samoga istraženog dijela jame bila je 5 m, a vidljiva širina 2 m, dok je velik dio toga jamskog objekta ostao još u susjednom vrtu - travnjaku Ivana Šimote iz Torčeca. Uzimajući u obzir polomljeni keramički materijal, kosti, te čavle, jamu i nalaze iz nje valjalo bi tretirati povezano s gradištem Gradićem sjeverno preko Glibokog i pretpostaviti da se radi o velikoj otpadnoj jami u vrijeme, kako nam to analogije pokazuju, cvjetanja obližnje utvrde.

Pronađeno je više ulomaka ukrašenih pećnjaka, od kojih smo jedan uspjeli slijepiti u gornjemu - ukrašenome dijelu (T.5: 1). Radi se o prekrasno ukrašenome pećnjaku, na kojemu se nalazi kružnica u kojoj je cvijet od šest spojenih latica između kojih su polja s po tri reljefne kvržice; oko kružnice nalazi se još nekoliko vanjskih (naznačenih slabije ili jače) kružnica, nakon kojih se s vanjske strane, slično kao i u samim laticama, nalazi reljefni cik-cak motiv. Približne analogije, ali sa zvjezdastim motivom i kružnicom, nalazimo na pećnjacima datiranim okvirno u 15. - 16. st., koji su pronađeni u Đelekovcu, na lokaciji u dvorištu Peti (neobjavljeno). Približna je i analogija u perforiranoj rozeti s Garićgrada kod Garešnice (A. Bobovec 1993 - 1994, 27 - 28, Sl. 3), s tim što su kod nas primjerci drugačiji i nisu glazirani, premda pokazuju opću srodnost. No, četvrtasti pećnjaci ukrašeni rozetama i laticama, kako je to vidljivo prema analogijama u ugarskim benediktinskim opatijama, mogu pripadati čak i 14. st. (E. Mezösiné-Kozák 1984, 203-204, Abb. 3) a najčešći su u 15. st. (o. c. Abb. 3: 2, Abb. 5: 3, Abb. 6). U Pečuhu također nalazimo pećnjake s rozetama koji su datirani slično (G. Kárpáti 1978, 183-184, Abb. 3, Abb. 18, Abb. 19), gdje su i lonci s rašlanjenim profilima (T.5: 2, T.6) datirani također u 14. i 15. st. (o. c. Abb. 19, T.1: 2, T.6: 2, 4 itd.).

Među keramičkim posuđem, s izuzetkom finijih posuda sa zadebljanim i malo izvijenim obodom (T.6: 4), kakvima kasnosrednjovjekovne analogije nalazimo u Našicama (I. Mažuran 1956, T.4: 3, 5), te obodima koji su pripadali zdjelama ili poklopcima (T.6: 3), gotovo sve su lonci s jednostruko ili višestruko rašlanjenim obodom, neki crvenkaste do oker boje, a većinom sivi ili crni, u jednome slučaju možda i sivi vrč s ručkom. Pretežno se radi o osrednje kvalitetnom posuđu rađenom na različitim vrstama lončarskih kola, što je vidljivo s unutarnje strane, a naiđe se čak i na prostoručno rađen primjerak. Među materijalom se nalazi i onaj ukrašen otiskom vrha prsta na obodu finije posude (T.6: 1), dok se na jednome višestruko profiliranome primjerku na jednoj "gredi" nalazi žlijebljena mala valovnica, naglašenija na lijevoj strani (T.6: 2), koja slični pletenci. Malo je primjeraka ukrašenih urezanom nepravilnom valovnicom, u jednome slučaju nagnutom na lijevu stranu (T.5: 2). Više je primjeraka ukrašenih horizontalnim rebrenjem po trbušnom dijelu (T.6: 6), a neki su ukrašeni nizovima horizontalnih crta (T.6: 7). Rijetko se pronađe i primjerak velikoga lonca debelih stijenki. Dna su ravna, rijetko malo prstenasto zadebljana odozdo ili sa strane. Manji dio keramičkog posuđa ima na sebi crni smolasti premaz, vrlo neujednačeno nanesen s vanjske ili rjeđe s unutarnje strane. Neki od narebrenih ulomaka, kao i neki sa zaravnjenim i zadebljanim obodom mogli bi pripadati različitim koničnim i četvrtastim pećnjacima kakvi su, primjerice, poznati iz Letičana kod Bjelovara, Seča kod Koprivničkih Bregi, ali i s kasnosrednjovjekovnih nalazišta u Moslavini (A. Bobovec 1993-1994, Sl. 5: 1, 4, Sl. 7; A. Bobovec 1994, Sl. na str. 28: 1 / konični primjerci; četvrtasti primjerci: A. Bobovec 1993-1994, Sl. 1, Sl. 2, Sl. 4, Sl. 5: 3, Sl. 8). Kod nekih primjeraka lonaca, prvenstveno finijih, kao i kod nekih cilindričnih

pećnjaka, s unutarnje strane vide se jaki tragovi brzorotirajućeg lončarskog kola. Kod nekih, vrlo malobrojnih ulomaka, vidi se da su rađeni prostoručno. Valja naglasiti kako ima i ulomaka lonaca koji imaju naglašeniji truh, ponekad čak i blago bikoničan (T.6: 6), a po sebi imaju horizontalna deblja ili tanja rebra (ovdje T.6: 6); iz ranijega razdoblja v. približnu analogiju na lokalitetu Seče (Z. Marković 1982, T.3: 7). Analogije različito rašlanjenim i profiliranim kasnosrednjovjekovnim loncima nalazimo, primjerice, na nalazištu Delovi 1 (Z. Marković 1984, T. 10: 7, 8, 9, T. 11: 1-4), u Ludbregu (M. Šimek 1982, 34, Sl. 1: 1, 3-6), ali i u Čazmi te Moslavini (V. Štrk 1982, T.1: 2-22, 26; A. Bobovec 1994, 1-4). Fine analogije pronađene su i u Našicama (I. Mažuran 1956, 114-117, T.2: 11, 12, T.3: 1-5, T.4: 1-5, 13-23). Zdjelama (ili možda poklopcima) nalazimo analogije također u Delovima 1 (Z. Marković 1984, T. 10: 4, 6), Čazmi (V. Štrk 1982, T.1: 23-25), Našicama (I. Mažuran 1956, 11, T.4: 13, T.6: 2) i Plovingradu u Moslavini (A. Bobovec 1994, Sl. na str. 26: 2). Sve analogije ukazuju na kasni srednji vijek, a budući da među materijalom imamo i prekrasno ukrašene pećnjake (T.5: 1), prilično pouzdano možemo datirati uporabu ove otpadne jame u 14. ili 15. stoljeće. Zanimljivo je da nema slikane keramike oker boje i gotičkog tipa.

To bi odgovaralo i prvome spomenu Torčeca (župna crkva "Ecclesia sancsti Stephani regis circa Dravam" 1334. godine), kada je on dio peteranečkog posjeda, kojemu su donacijom hercega Stjepana vlasnici Tomo i Ivan Thar (Thor), po kojima je Torčec vjerojatno i dobio ime (F. Brdarić 1993-1994, 94), a i odgovara godini starosti koju je u Institutu Ruđer Bošković u Zagrebu za nalazište Gradić dobio B. Januška (god. 1325., B. Januška 1978, 102). Međutim, u Torčecu i bližjoj okolici nalaze se i ulomci keramičkog posuđa iz ranijih srednjovjekovnih razdoblja (Rudičevo i Blaževo pole, T. Sekelj Ivančan - I. Zvijerac 1997, 66-67), a na nalazištu u vrtu iza kuće u Ulici braće Radića br. 29 izolirana je ranije sjekira datirana između 8. i 10. st. (o. c. 66). Uz Gradić je i Cirkvišće, a srednjovjekovni nalazi još su pronađeni i na lokalitetima Pod Vratnec, Prečno pole 1-3 i Vratno (Z. Marković - I. Zvijerac 1977, 199-201, br. 733, 735, 737, 740, 742, 744), što govori o velikoj gustoći naseljenosti i značenju Torčeca u starohrvatskom i kasnijemu predturskom srednjem vijeku.

D. OSVRT NA KAMENE I KERAMIČKE NALAZE S KAMENGRADA

Prvi pisani spomen u stručnim glasilima o razvalinama "njekoga grada koj se danas Stari grad nazivlje", javlja se godine 1880. u dopisu dra V. Perka, arheologa - amatera i pravnika, te arheološkog suradnika, koji je on uputio Hrvatskome arheološkom društvu (o tome Z. Marković 1991, 19). Nakon toga, o ovoj utvrdi piše Juraj Ćuk 1916. godine, kada navodi "zemlje koprivničkog skupa" (Sigetec, Bregi, južno od Jagnjedovca do Rovišća i neposredna okolica Koprivnice), za koje smatra kako im je sjedište bilo u Starom gradu prije nego u Koprivnici (J. Ćuk 1916, 169 i d.). Još je i Gj. Szabo 1920. godine napisao kratku bilješku o tome kako je teško odrediti nalaze li se ostaci grada Kuwara ili Keukaproncze tamo "gdje se danas nalaze neznatni ostaci i Staroga grada (po prilici sat daleko od Koprivnice) ili u Koprivnici samoj", a dalje spominje povijest Koprivnice i Kuwara zajedno, te još dodaje da se u dokumentima 1461. godine javlja razvaljeni grad "Kibar" (Gj. Szabo 1920, 99). Više jasnoće unio je u ovu problematiku Rudolf Horvat, koji je odvojio dokumente o Zakletom/Ukletom bregu u Starigradu, tj. o Kamengradu, od onih o samome slobodnom i kraljevskom gradu Koprivnici (R. Horvat 1943, 279-285), a osobitu pažnju obraća i na obližnju kapelu Sv. Mirka/Emerika (o. c. 95-100). Dodatnu zbrku o mogućoj lokaciji Kamengrada tik uz grad Koprivnicu unio je Kamil Dočkal (K. Dočkal 1953, 113-126), premda navodi i dokument o nazivu Starigrad na mjestu srušenoga Kamengrada već u drugoj polovici 15. st. (o. c. 123), a takvu lokaciju uz grad Koprivnicu prihvatio je kasnije i Leander Brozović (L. Brozović 1978, 16-20, 28-24, te Androičeve bilješke), dok je Starigrad odvojio i smjestio ga, a uza nj i crkvicu Sv. Emerika/Mirka s jedne stare karte, te citirajući Galovićevu pjesmu temeljenu na legendi, na jedan humak na Bilogori, "sat hoda južno od Koprivnice", gdje, kako on kaže, "sve do 1960. godine bili su vidljivi tragovi neke utvrde zvane Starigrad (o. c. 11-14). Valja naglasiti da je ovo Brozovićevo djelo sastavljeno iz niza njegovih bilježaka, koje su nastajale desetljećima i čuvaju se (velikom dijelom) u MGKc, a sama knjiga objavljena je 16 godina nakon njegove smrti, premda je već 1970. godine od Ogranka Matice hrvatske u Koprivnici bila pripremljena jedna njezina verzija za tisak

(ur. Aleksandar Vrančić). Srednjovjekovnu utvrdu na Bilogori, ne izjašnjavajući se o pitanju Kamengrada, spominje i Sonja Kolar (S. Kolar 1976, 113). Đurić i Feletar su u više izdanja svoga popularno pisanog djela locirali, isprva malo nesprenije obrazloženo, kamengradsku utvrdu ipak na Bilogoru (T. Đurić - D. Feletar 1991, 193 - 195), da bi arheološkim istraživanjima koja su 1982. i 1984. provedena na brijegu, a 1983. na pripadajućoj nekropoli koja je očito stajala uz crkvu Sv. Mirka/Emerika na maloj uzvisini u ravnici sjeverno podno brijega, čini se do kraja bile riješene dvojbe, tj. da bi bila dokazana ispravnost Horvatove lokacije (istraživanjima Muzeja grada Koprivnice je rukovodio dr. Željko Demo iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, s asistencijom dr. Z. Markovića iz MGKc, uz sudjelovanje prof. Barbare Smith-Demo, tada iz Velike Britanije, koja je ucrtavala i snimala dio situacija na iskopavanju dijela nekropole 1983., te ing. Dunjom Gerić iz Zagreba, koja je ucrtavala zidane ostatke na brijegu 1984. godine: Z. Marković 1982 a; opsežno Ž. Demo 1984, s obimnim bilješkama). Takvo mišljenje prihvaća, uz neka dodatna razmatranja i kritike dotadašnjih gledišta, i znamenita hrvatska povjesničarka Nada Klaić (N. Klaić 1987, 80-95). U novije vrijeme je, u neku ruku rezimirajući tu temu, o tome pisao i Hrvoje Petrić (H. Petrić 1995, 56-61). Godine 1994., prilikom kopanja odvodnog kanala sjeverno ispod brijega a južno od nekropole, obilaskom terena autor teksta i tadašnji ravnatelj MGKc prof. Franjo Horvatić otkrili su na dnu jugoistočne padine brijega izgoreni dio zemlje s nešto keramičkih nalaza i opeke (v. ovdje T. 10: 1; Z. Marković 1995, 5-6).

Autor ovoga teksta apsolutno prihvaća tezu o lokaciji Kamengrada na bilogorskom Zakletom bregu, uz Podravkin rekreacijski centar, kao i one analize koje govore tome u prilog. Budući da je Ž. Demo u svome djelu obradio prve i kasnije pronađene željezne nalaze, na ovome mjestu obrađujem samo kamene i keramičke nalaze, nastojeći time realizirati nastavak istraživanja ovoga vrijednog nalazišta i njegove okolice. To je naročito važno zbog činjenice da sam 1995. godine za potrebe dogovorenog eventualnog zajedničkog istraživanja MGKc, Grada Koprivnice, "Podravke" i Županije Koprivničko-križevačke, napravio početni elaborat s prijedlogom za radove u više faza, nakon čega je formirana danas očito nedovoljno nadležna komisija za provedbu toga programa.

Kamenu pretpovijesnu sjekiru nabavljenu za MGKc 1966. godine prva je spomenula S. Kolar (S. Kolar 1976, 103), a podaci o njoj objavljeni su 1987. (Z. Marković 1987, 142), u radu u kojemu se spominju i keramički nožići pronađeni istraživanjima (ibid.; ovdje T.7: 5,6), kao i pretpovijesna keramika datirana u prijelaz neolitika u eneolitik (4. tisućljeće pr. Kr., T.7: 1-4, 7), te antički nalaz (T.7: 8), kao i mogući pretpovijesni i antički nalazi iz okolice (o. c. 142-146).

Premda Brozović u svojoj knjizi spominje i nalaze iz pretpovijesti, antike i ranijeg srednjeg vijeka iz okolice, kao i stari put kralja Kolomana (očiti ostaci stare važne antičke ceste), koji je prolazio blizu Starigrada kroz Jagnjedovec, citirajući pritom Čukov rad (L. Brozović 1978, 11-14), danas tome valja dodati još nekoliko lokacija oko Kamengrada, s datacijom od pretpovijesti, preko antike do srednjeg vijeka (Z. Marković 1977, 194-196, br. 714-721).

Tri "oklesana" kamena s brijega u Starigradu (tj. koji potječu s kamengradske lokacije) spominje Brozović usputno (o. c. 14). Kako ih je u prvome Dnevniku (L. Brozović 1947-1954., 15) kratko i opisao, uz očito crteže koje mu je olovkom nacrtao akademski slikar i njegov dugogodišnji suradnik Stjepan Kukec (v. ovdje T.8), navest ćemo samo ostale podatke o njima. Vidi se, dakle, da je August Šipuš iz Starigrada 15. listopada 1947. godine, uz naknadu od 100 komada cigle, predao MGKc tri veća klesana komada iz razvalina Staroga grada. Sva tri komada bila su uzidana u temelje podruma nekoga Hanjića kraj ruševina Staroga grada, koji je bio sagrađenim 1857. godine. God. 1947. vlasnik je srušio podrum i ova tri kamena ugledala su "svjetlo dana". Inventirani su naknadno u knjigu inventara muzejskih predmeta MGKc, knj. 1 (br. 452 i 453, od S. Kolar), te u Arheološku zbirku (br. A-115, od Z. Markovića). Naknadno, 1953. godine, Brozović je pribavio za MGKc još jedan kameni predmet, ovaj puta od Franje Mašića, kovača iz Starigrada, od kojeg potječe više predmeta poklonjenih našoj ustanovi (L. Brozović 1947-1954., 82). S Kolar ovaj je predmet inventirala pod br. 26 u Knjigu inventara 1. Brozović pak taj kamen opisuje ovako: "Dio (1/3) kamene kruglje nađene u Starom gradu povodom regolanja za vinograd. Ova je kruglja imala ušicu od željeza i bila navodno spojena lancem sa jednom drugom krugljom." Ž. Demo je u svome radu upozorio i na

nepublicirane kamene spomenike s Kamengrada (Ž. Demo 1984, bilj. 56), no spomenuo je samo predmete pod brojevima 452, 453 i 2087, dok je izostavio br. 26 i A-115. Ovdje navodimo i predmet koji je S. Kolar u 1. Knjigu inventara uvela pod inv. br. 2087. O predmetu kaže da je u MGKc dospio od Josipa Mašića iz Starigrada br. 23, opet kao poklon (vjerojatno od rođaka Franje Mašića), da se radi o kamenu pješčenjaku, dobro očuvanome. Opisuje ga ovako: "Ulomak kamene posude ovalnog oblika s unutarnje strane, dok s vanjske strane postoji jako zaobljenje (3,5 cm šir.) pri dnu i na uglovima koja čine oblik posude četvrtast. Svaki ugao s vanjske strane je proširen i ukrašen na gornjem kraju ukrasom koji podsjeća na stiliziranu ljudsku glavu." Dimenzije su slijedeće: visina 12,5 cm; duljina 16 cm; unutarnji promjer 10 cm. Ovaj ulomak je također potekao, kako je i zapisano, s ruševina Starigrada, a u MGKc je dospio 7. prosinca 1970.

Kamenica (škropionica za svetu vodu?), na T.8: prva lijevo (također Sl. 1; inv. br. 452) opisana je od S. Kolar ovako: "Kamen obrađen u obliku kvadra izduben u obliku kamenice s debelim stijenkama; ukrašen s jedne strane gotičkom profilacijom, oštećen na gornjem rubnom dijelu." Dimenzije su: visina 44,5 cm; širina 40 cm; debljina stijenke 10 cm.

Kameni fragment pod inv. br. 453 (T.8: crtež dolje; također Sl. 2) opisala je S. Kolar ovako: "Kameni fragment, u obliku ljudske glave koji se ne može prepoznati jer je kako izgleda s te strane bio naknadno uzidan. Manjka jedan ugao." Dimenzije su: visina 42 cm, širina s lica 46 cm, sa strane 34 cm. Oba primjerka datirana su u 14-15. st., s primjedbom: "kamen, klesano".

Treći kamen iz 1947. godine nalaza (T.8: crtež gore desno; također Sl. 3), inventirao sam ovako: "Trostrani kamen od stupa, s tragovima figura s dvije prednje strane. Jako oštećen. Možda dio crkvene arhitekture sa Sv. Emerika (Mirka). Kamen je drugačije kvalitete od koprivničkih ulomaka." Napomena: "kamen, klesano.". Datacija: 14-15. st. Dimenzije: visina 42,5 cm; duljina 54 cm; širina 39 cm. Kod opaske o razlici od koprivničkih ulomaka mislio sam na one kamene ulomke stupova, greda i zabata koji se pripisuju nekadašnjoj, u 16. st. oštećenoj, franjevačkoj crkvi Blažene Djevice Marije, koja je jednim dijelom ukrašenoga kamenog inventara najvjerojatnije dograđivana krajem 14. i u

Sl. 1

Sl. 2

Sl. 3

15. st., eventualno i u prvoj četvrtini 16. st., dakle vremenski slično kamengradskim primjercima (v. L. Brozović 1978, crteži S. Kukeca na str. 14 i str. 15 gore; također D. Vukičević-Samaržija 1986, 75, Sl. 72-76). Zanimljivo je da se slični profilirani kameni ulomci nalaze i u Strezi, poznatom sjedištu pavlinskog samostana kod Pavlin Kloštra u blizini Bjelovara, gdje se i crkva i samostan datiraju slično (B. Gerić 1985, 320 - sa slikom).

Kako je pri analizi dijela pokretnog materijala zaključio Ž. Demo, na kamengradskom brijegu ne treba očekivati tragove starijeg naseljavanja od druge polovice 13. st., te datira postojeći materijal iz utvrde u 13-15. st. (Ž. Demo 1984, 337-339). N. Klaić, međutim, smatra da postojeće vidljive ostatke utvrde valja datirati u 14-15. st., tj. od vremena bana Mikca, preko Žigmunda i Barbare do biskupa Albena i grofova Celjskih, kada su tu već razvaline (N. Klaić 1987, 84-95). Smatram, međutim, mogućom i pretpostavku N. Klaić o postojanju tzv. stražarnice na tom brijegu još u vrijeme avarskih kaganata (N. Klaić 1987, 81-82), što bi moglo značiti da je ovaj prostor (a prema nekim nalazima iz Zbirke Ranka Pavleša u Starigradu to bi moglo biti realno) igrao neku ulogu u vremenima burnih previranja za Ljudevita Posavskog ili kralja Tomislava. Dio željeznog materijala, kao i zidovi, kameni i keramički materijal, a ni staklo i slikana keramika ne govore o ranijemu nego samo o naprijed navedenome kasnijem razdoblju, tj. 14-15. st. (s mogućnošću nekih analogija i u 13. st.)

Keramiku možemo razvrstati u više kategorija, a različito ju je usputno kategorizirao u svome radu i Ž. Demo (Ž. Demo 1984, 333). Demo je spomenuo "uobičajene slavenske keramičke nalaze koji pored uobičajene slavenske keramičke produkcije poznaju i svijetlu bojanu keramiku (ornamentiranu crvenkastim pastelnim uzorkom) karakterističnu za kasnija razdoblja života utvrde."

Među malobrojnim nalazima koje smo pronašli obilaskom 1994. godine jedan je tročlano račlanjeni obod lonca crvenkaste oker boje (slično u Našicama na platou Klara, gdje je stajao samostan klarisa izgrađen u drugoj polovici 14. st., v. I. Mažuran 1956, 102-104, T.3: 11, 21), dok je drugi primjerak rijedak i pomalo neuobičajen: to je rubno-trbušni ulomak zdjele s dvije vertikalno postavljene paralelne ručke, od kojih je jedna cijela i stoji malo koso a druga je odlomljena; obod je zaravnjen i ima pri rubu horizontalni žlijeb ispod kojega je blago urezana horizontalna crta (T.10: 1). Zdjela je mrljasta, izvana je odozgo siva a niže smeđkaste oker boje, dok je iznutra dolje vidljiva oker boja a od oboda do polovice trbuha je sivocrna s tragovima crnoga sjaja kao od smolastog premaza (?). Zdjela je, iako rijetko viđeni primjerak, rađena vrlo nemarno i ručno (!), s brojnim neravninama, dok se u fakturi vide čak i tragovi krupnijih zrna pijeska.

Ostali materijal koji ovdje obrađujemo potječe s istraživanja utvrde na brijegu, tj. njezina istočnog podzida s kontraforom. Veći dio nalaza pronađen je 1982. godine, dok je 1984. u jesen uz istočnu padinu i u dvije manje sonde na brijegu (platou) pronađen mnogo manji dio materijala. Keramičko posuđe uobičajene proizvodnje ima sivu, crnu, crvenkastu, ali i oker-žučkastu boju i prijelaznofinu izradu. Posebno je zanimljivo da se na pronađenim ulomcima dna posuđa gotovo uopće ne pronalaze lončarski znakovi: uočljive su na nekoliko primjeraka neke manje neravnine, a na jednom primjerku običan znak križa. Koliko je moguće utvrditi, radi se pretežno o loncima različitih oblika i dimenzija, često višestruko raščlanjenima (T.10: 2), kojima možemo pronaći relativno dobre analogije u kasnosrednjovjekovnim objektima iskopanima na nalazištu Delovi 1 godine 1982. (datirani od druge polovice 14. do u 16. st., Z. Marković 1984, 302, T.10: 9, T.11: 2), ali i u Našicama na platou Klari (I. Mažuran 1956, T.3: 21, 22). Nalaze se, međutim, i jednostavnije profilirani obodi, koje se svejedno može datirati u kasnosrednjovjekovno razdoblje (T.10: 8, 9), a analogije im također možemo naći primjerice u Delovima 1 (Z. Marković 1984, T.10: 7, T.11: 1, 3), ali i u Čazmi (V. Štrk 1992, T.1: 15, 21, 22) ili ostacima samostana klarisa u Našicama (I. Mažuran 1956, T.3: 14, 15, 17). Za razliku od nalaza iz Torčeca, ovdje često nalazimo karakteristični motiv užljebljene ili tankom crtom izvedene valovnice u različitim varijantama, ali nikad češljasto izvedene (primjerice T.10: 7, 8; naročito komplicirana varijanta na T.10: 10). Valovnicama, držimo, nije potrebno navoditi analogije, a slično je kod obične keramike i s narebrenim trbušnim ulomcima (T.10: 4) te paralelno urezanim horizontalnim crtama na trbušnim dijelovima lonaca, koji su tako često izvedeni u kombinaciji s valovnicom ili sličnim ornamentima.

Fino keramičko posuđe vrlo je zanimljivo, premda ga nećemo detaljno analizirati prije eventualnog nastavka istraživanja i pronalaska još veće količine srodnoga posuđa. Boja podloge te vrste keramičkog posuđa često je oker, kako je to kod srodnih gotičkih primjeraka uobičajeno, fine je izrade, na nekim primjercima glačana, ponekad je s unutarnje strane sivkasta ili crvenkasta. Nađe se, međutim, primjeraka koji su zamrljani na mjestima crno ili sivo, vjerojatno naknadnim gorenjem (možda prilikom borbi i rušenja 1446.). Neke posude na dnu imaju malu prstenastu nožicu i rijetke su. Takvome posuđu pribrajamo i ono koje se ne bi moglo nazvati sasvim finim već se radi o nekoj vrsti prijelazne keramike, pa čak i relativno grubih sivih posuda, oslikanih crvenim X-uzorkom na truhu i dijelu vrata (ovdje T.9: 6). Kod ove vrste posuđa, gotovo isključivo zaista finoga prema fakturi i izradi te čestom slikanju, nailazimo katkada na glatke trbušne ulomke vrčeva, lonaca, zdjela, no nailazi se i na različite vrste horizontalnog rebrenja i žlijebljenja (primjerice T.9: 7), te čudnoga, možda simboličnog žigosanja u obliku obrnutoga slova V, gdje se na žlijebljene linije naslanja rubno nekakav blagi duborez (T.10: 3). Od oblika tu su različite čaše (T.9: 7, T.10: 5), no vrlo su česti dijelovi oker gotičkih vrčeva s izduljenim vratom i jajastim trbušnim dijelom (T.9: 1, 4). Naročito je lijepo i karakteristično slikanje: među ukrasima izvedenim rijetko nijansama smeđe, a gotovo isključivo crvene boje, nalazio motive horizontalnih (T.9: 1, 3-5), kosih (T.9: 3) ili valovitih linija (T.9: 2), ali i višekrake zvijezde (T.9: 1), mrežastoga trokuta (T.9: 4) ili punih točaka između kosih linija (T.9: 3). Posebno se ističe ulomak trbuha vrlo fine oker posude rijetke vrste ukrasa: iznad horizontalne crvene crte nalaze se deblje vertikalne linije u nizu, a ispod toga izrađena je gusta mrežasta ornamentika (T.9: 5).

Moramo se osvrnuti i na nekoliko ulomaka mahom neuglednih pećnjaka koji potječu s Kamengrada. Pritom, naravno, ne znamo je li koji kvadratični ulomak imao u unutarnjem dijelu i reljefne prizore. Svi ulomci su vrlo uobičajeni, a niti na jednome nema traga reljefu, bilo figuralnom, kakve smo slučajeve imali s istovremenih ili nešto kasnijih nalazišta kasnoga srednjeg vijeka u Moslavini (primjerice, A. Bobovec 1992, T.3: 1-6/Garić grad; A. Bobovec 1993-1994, bilj. 12-15) ili na jednom prikazu konjanika - viteza iz Gudovca kod Bjelovara (neobjavljeni ulomak, nalazi se posuđenim na izložbi u Koprivnici; iz Gudovca potječe i publicirani kasnosrednjovjekovni pećnjak s prikazom anđela: B. Gerić 1985, 318, sl. na str. 319), bilo vegetabilnom, kakve imamo u blizini datirane u isto vrijeme kada i Kamengrad: naime, postoje oni neobjavljeni iz Đelekovca i oni iz Torčeca (T.5: 1). Postoje i ulomci koničnih narebrenih pećnjaka, dok je u ostalim slučajevima riječ o desetak ulomaka četvrtastih, ponekad malo zakošenih primjeraka sa zaravnjenim i katkada s jedne strane zadebljanim obodom. Nekima se s unutarnje strane vide otisci lončarskog kola. Analogije smo naveli naprijed. Jedino valja primijetiti da im je boja pretežno crvenkasta, ali se nađe i poneki primjerak sive boje.

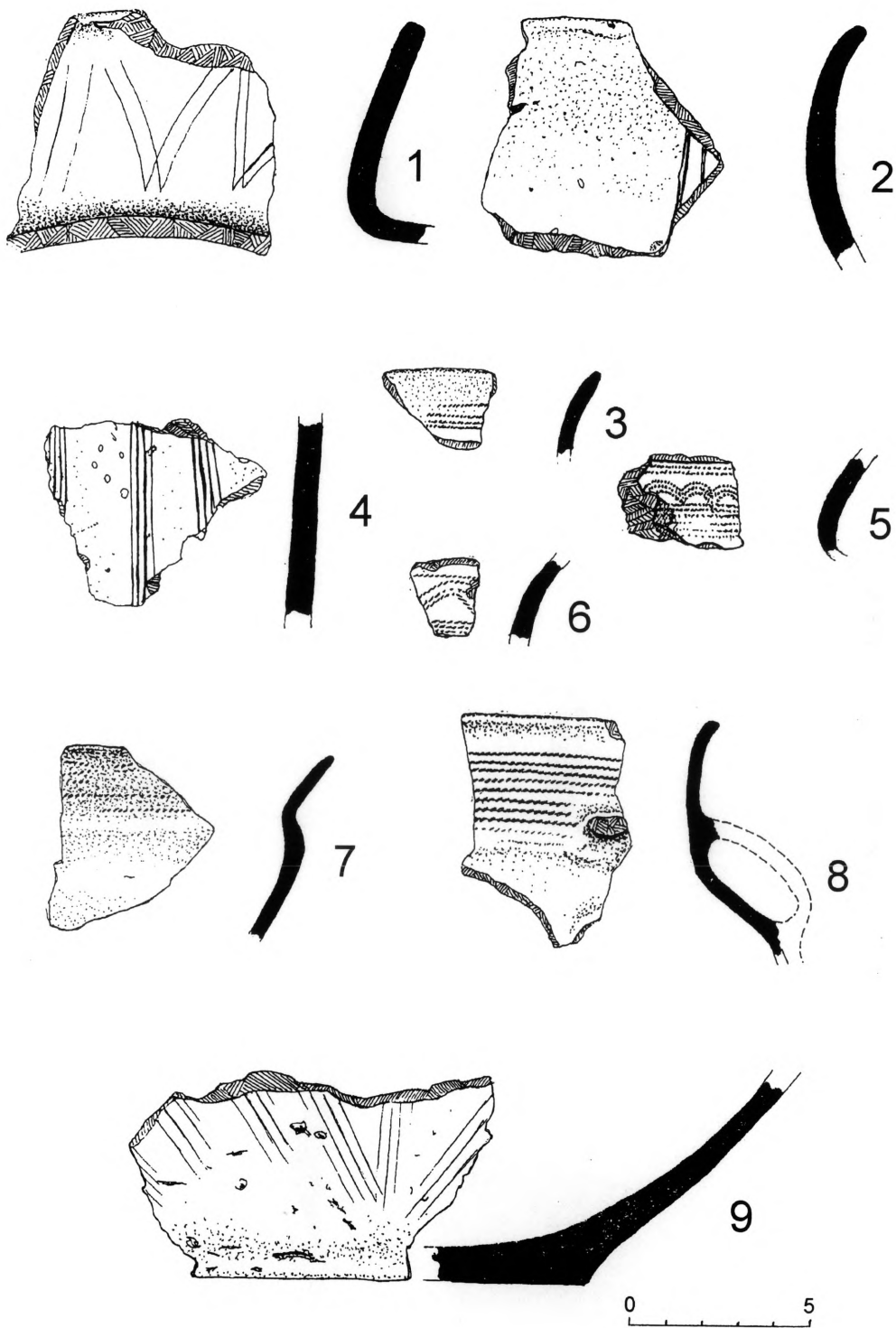
Prema svemu iznesenome, najrealnije je kamenu plastiku i keramiku s Kamengrada datirati u 14. i prvu polovicu 15. stoljeća, što se podudara s većinom povijesnih dokumenata. Valja zaželjati što brži početak nastavka ovoga istraživačkog projekta koji iziskuje dugoročni angažman i interdisciplinarni pristup kako čišćenju terena, različitim vrstama istraživanja, od arheoloških do paleobotaničkih, paleozooloških, paleoetnografskih, sve do što je moguće realnijega konzerviranja ostataka i korištenja u turističke svrhe.

NAPOMENA: crteže na T.1-6, te T.9-10, izradio Vladimir Kolarek, tehnički radnik i pomoćni preparator MGKc; ilustracije na T.8: akademski slikar Stjepan Kukec; crteži na T.7:2, 4-8: akademski kipar i restaurator Josip Fluksi; crteži na T.7: 1, 3: autor teksta; fotografije na sl. 1-3: prof. Draženka Jalšić, te prof. V. Peršić-Kovač.

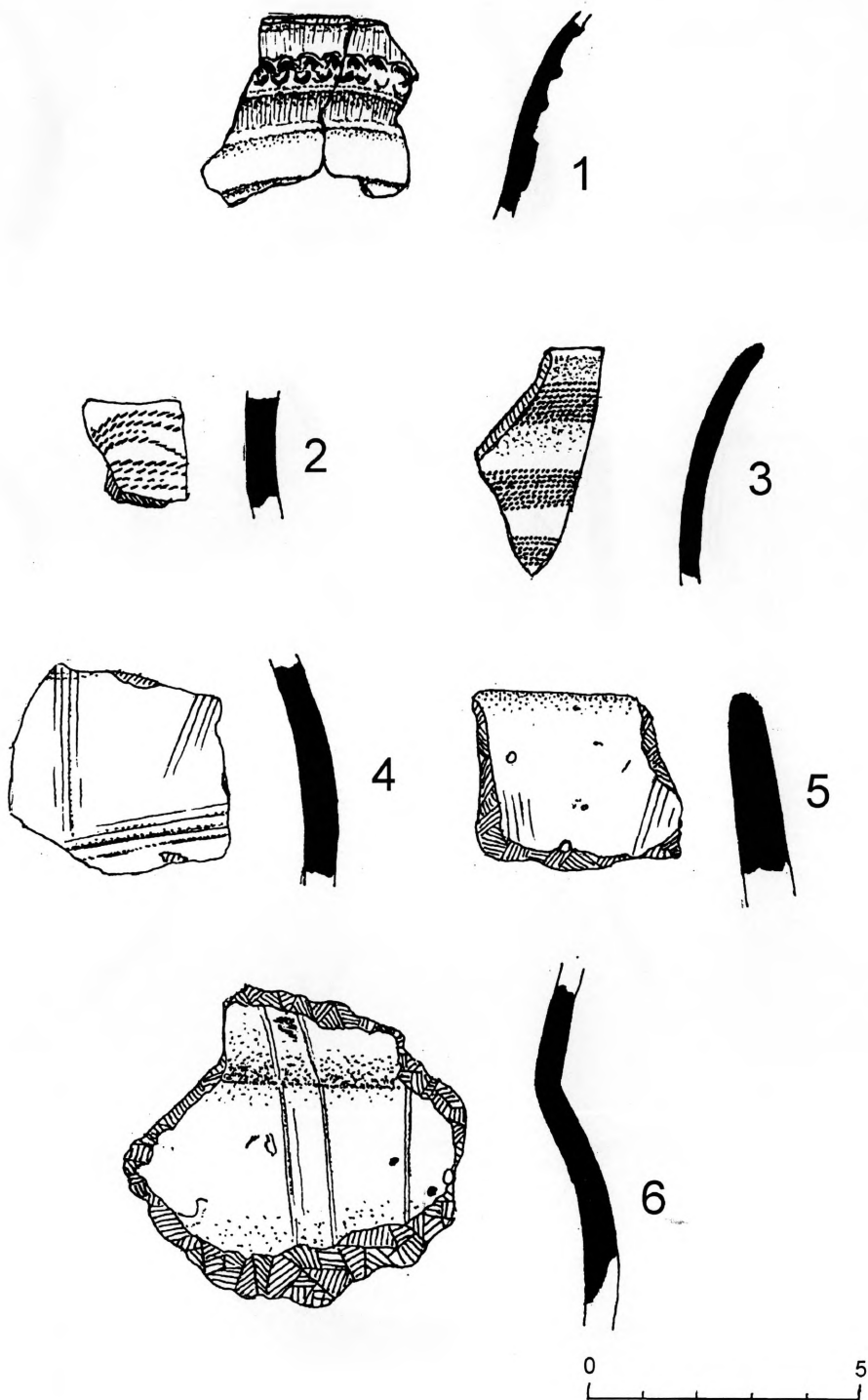
LITERATURA I IZVORI

1. A. BOBOVEC 1993-1994: Pećnjaci moslavačkih srednjovjekovnih gradova, Zbornik Moslavine III, 1993.-1994., Kutina 1994., 21 i d.
2. A. BOBOVEC 1994: Plovdin-grad-kasnosrednjovjekovno gradište barovitog tipa (Wasserburg), Muzejski vjesnik, 17, Čakovec 1994., 25 i d.
3. F. BRDARIĆ 1993-1994: Arhiđakonat Komarnički (1334-1934), Podravski zbornik, 19-20, Koprivnica 1993. - 1994., 83 i d. (pretisak)
4. L. BROZOVIĆ 1947-1954: Dnevnik I Muzeja grada Koprivnice (predmeti) 1947.-1954.
5. L. BROZOVIĆ 1978: Građa za povijest Koprivnice, Biblioteka Podravskog zbornika, knjiga 3, Koprivnica 1978.

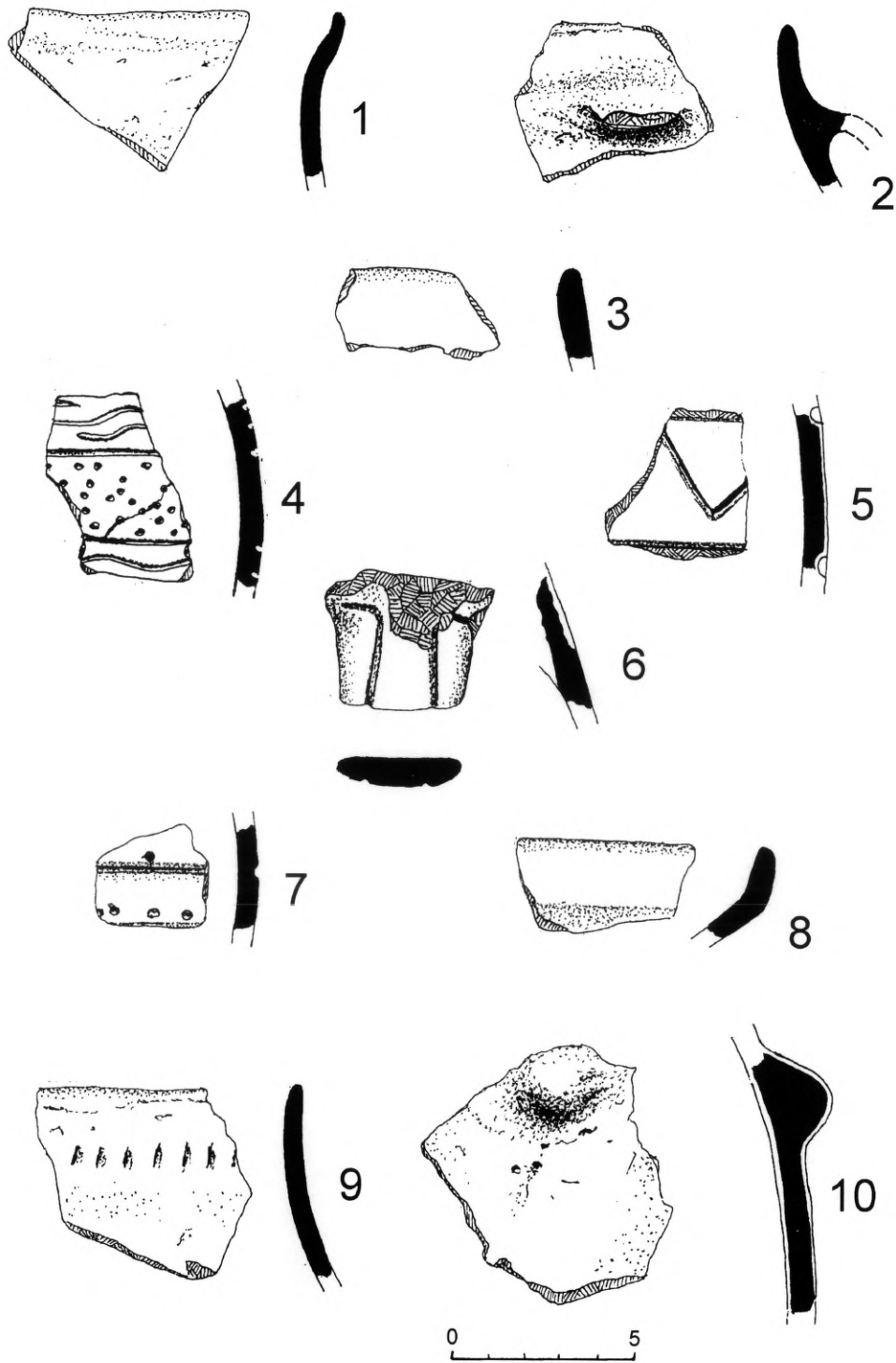
6. J. ČUK 1916: Podravina od Bednje do Vočinke i susjedna područja do polovice četrnaestoga vijeka: plemstvo-posjedi-uprava, Vjesnik Kraljevskog Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva, XVIII, Zagreb 1916., 169 i d.
7. Ž. DEMO 1984: Castrum Keukaproncha/Kuwar - počeci istraživanja, Podravski zbornik 84, Koprivnica 1984., 320 i d.
8. K. DOČKAL 1953: Kamengrad u svijetlu Streze, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, god. IV., sv. 1. (8), Koprivnica 1953., 113 i d.
9. T. ĐURIĆ - D. FELETAR 1991: Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, treće dopunjeno i prerađeno izdanje, Biblioteka Fran Galović Ogranka Matice hrvatske Koprivnica, knjiga 1, Koprivnica 1991.
- 9a. B. GERIC 1985: Povijesni razvoj bjelovarskog kraja od prethistorije do srednjeg vijeka, u: S. BLAŽEKOVIĆ, Bjelovar (monografija), Bjelovar 1985, 311 i d.
10. R. HORVAT 1943: Poviest slob. i. kr. grada Koprivnice, Zagreb 1943.
11. B. JANUŠKA 1978: Gradište kod Torčeca (Prilog poznavanju staroslavenških gradišta sjeverozapadne Hrvatske s posebnim osvrtom na gradište kod Torčeca), Podravski zbornik, 78, Koprivnica 1978., 97 i d.
12. G. KÁRPÁTI 1978: Mittelalterliche Brunnen in Pécs, Janus Pannonius Múzeum évkönyve, 23, Pécs 1978., 165 i d.
13. Katalog Zvijerac: Izbor iz Zbirke Zvijerac, katalog izložbe, "Podravka", Koprivnica, 1995. (ur. Z. MARKOVIĆ)
14. N. KLAJČIĆ 1987: Koprivnica u srednjem vijeku, Biblioteka Podravskog zbornika, 19, Koprivnica 1987.
15. S. KOLAR 1976: Arheološki lokaliteti u općini Koprivnica, Podravski zbornik, 76, Koprivnica 1976., 103 i d.
- 15a. Z. MARKOVIĆ 1975: Našice - novi prethistorijski i srednjovjekovni lokaliteti u g. 1975., Arheološki pregled, 17, Beograd 1975. (1976.), 169 i d.
16. Z. MARKOVIĆ 1982: Rezultati istraživanja prethistorijskih lokaliteta oko Koprivnice 1981. godine, Podravski zbornik, 82, Koprivnica 1982., 239 i d.
17. Z. MARKOVIĆ 1982 a: Počeci istraživanja srednjovjekovnog Kamengrada, katalog izložbe, "Podravka", Koprivnica, 1982.
18. Z. MARKOVIĆ 1984: Prilog poznavanju kontinuiteta naseljavanja terena oko Delova, Podravski zbornik, 84, Koprivnica 1984., 295 i d.
19. Z. MARKOVIĆ 1985: Problem ranog eneolita u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, ser. 3, sv. 18, 1 i d.
20. Z. MARKOVIĆ 1987: Noviji i neobjavljeni arheološki nalazi iz Podravine i kalničko-bilogorske regije (I.), Podravski zbornik, 87, Koprivnica 1987., 142 i d.
21. Z. MARKOVIĆ - Z. HOMEN 1990: Nekoliko novijih momenata u istraživanju neolita i eneolita sjeverne Hrvatske, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji, 18, Ljubljana 1990., 61 i d.
22. Z. MARKOVIĆ 1991: Obljetnice Muzeja grada Koprivnice (1856 - 1946 - 1951 - 1991.), Podravski zbornik, 17, Koprivnica 1991., 17 i d.
23. Z. MARKOVIĆ 1992: Licenskokeramička kultura u vremenu i prostoru (uvodne napomene), Muzejski vjesnik, 15, Kutina 1992., 23 i d.
24. Z. MARKOVIĆ 1994: Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba - Problem kontinuiteta stanovništva i kultura sjeverne Hrvatske od ranog neolita do početka brončanog doba, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica 1994.
25. Z. MARKOVIĆ 1994 a: Nekoliko riječi o novijim podacima s terena prikupljenim od muzejskih suradnika, Scientia Podraviana, 10, Koprivnica 1994, 11 i d.
26. Z. MARKOVIĆ 1994 b: Nekoliko neobjavljenih arheoloških nalaza iz Torčeca i šljunčara, Muzejski vjesnik, 17, Čakovec 1994., 37 i d.
27. Z. MARKOVIĆ 1995: Nekoliko prinova u zbirkama Muzeja grada Koprivnice, Scientia Podraviana, 11, Koprivnica 1995., 4 i d.
28. Z. MARKOVIĆ 1996: Osvrt na nekoliko novopronađenih nalazišta iz koprivničke Podravine, Muzejski vjesnik, 18/19, Kumrovec, 1996., 19 i d.
29. Z. MARKOVIĆ 1997: Prilozi-natuknice o nalazištima iz bivše koprivničke i đurđevačke općine u Županiji Koprivničko-križevačkoj, u: Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske - Sekcija arheologija i preparatora, drugo dopunjeno izdanje, Bjelovar, 1997.
30. Z. MARKOVIĆ - I. ZVIJERAC 1997: Prilozi - natuknice o nalazištima br. 674, 675, 735, 737, 743, u: Registar... (cit. pod br. 29)
31. I. MAŽURAN 1956: Arheološko iskanje u Našicama, Osječki zbornik, V, Osijek 1956., 95 i d.
32. E. MEZŐSINÉ - KOZÁK 1984: Die gotischen Offenkacheln der Benediktinerarbeit von Vértesszentkereszt II., Communicationes Archaeologiae Hungariae, Budapest, 1984., 187 i d. (njem. sažetak 203-204)
33. K. MINICHREITER 1990: Prvi rezultati arheoloških istraživanja u Pepelanama godine 1985., Znanstveni skup Koprivnica 1986, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 14, Zagreb 1990., 19 i d.
34. H. PETRIĆ 1995: Kamengrad u legendi i stvarnosti, u: Koprivnica - izabrane teme (ur. D. FELETAR), Koprivnica, 1995., 56 i d.
35. T. SEKELJ IVANČAN - I. ZVIJERAC 1997: Nekoliko srednjovjekovnih položaja u okolici Torčeca - Koprivničko-križevačka županija, Obavijesti, Hrvatsko arheološko društvo, god. XXIX - br. 2, Zagreb 1997., 65 i d.
36. V. SOKOL 1996: Nekropola kulture žarnih polja u Moravču kod Sesveta, Znanstveni skup Zagreb 1985, i 1992., Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 17, Zagreb 1996., 29 i d.
37. GJ. SZABO 1920: Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Matica hrvatska, Zagreb, 1920.
38. M. ŠIMEK 1975: Licenska keramika u Gradskom muzeju Varaždin, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, 5, Varaždin 1975, 13 i d.
39. M. ŠIMEK 1993: Kasnosrednjovjekovni nalaz iz Ludbrega, Muzejski vjesnik, 16, Čakovec 1993., 30 i d.
40. V. ŠTRK 1992: Osvrt na novootkriveno arheološko nalazište u Čazmi, Muzejski vjesnik, 15, Kutina, 1992., 36 i d.
41. D. VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA 1986: Sakralna arhitektura kasnog srednjeg vijeka u Koprivnici, u: Koprivnica - grad i spomenici (ur. M. PRELOG i I. REBERSKI), Zagreb, 1986., 73 i d.

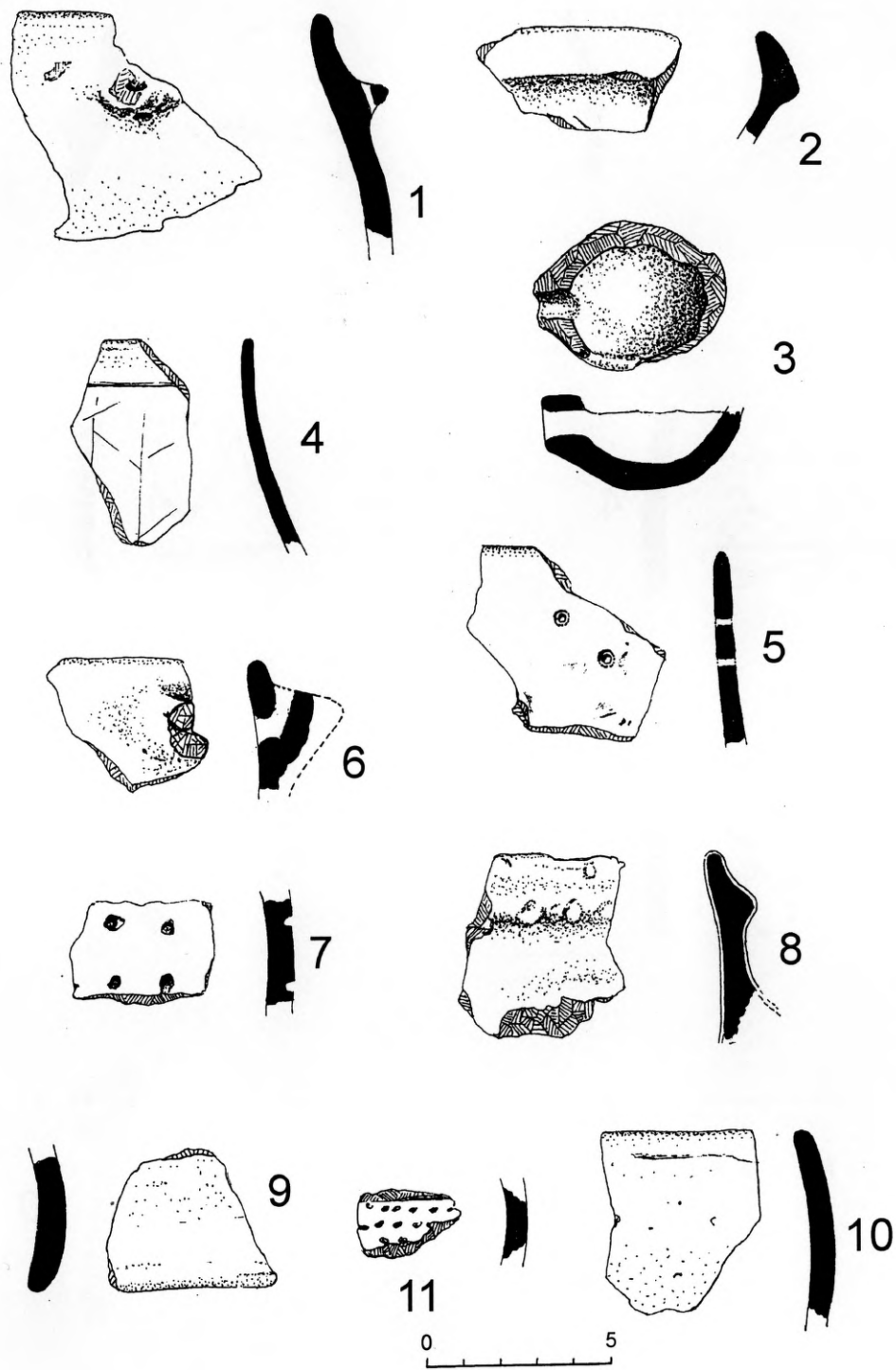
T. 1. 1-9: licenskokeramički materijal s nalazišta Vrataneč 1

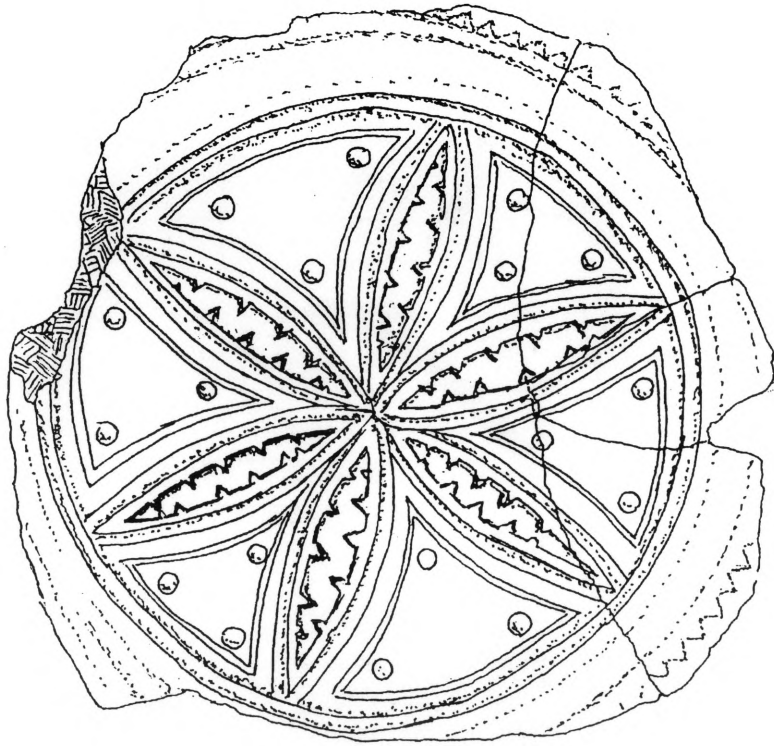
T. 2. 1: panonska inkrustirana keramika s nalazišta Vratanec 1; 2-6: licenskokeramički nalazi s nalazišta Torčec-Selsko trnje

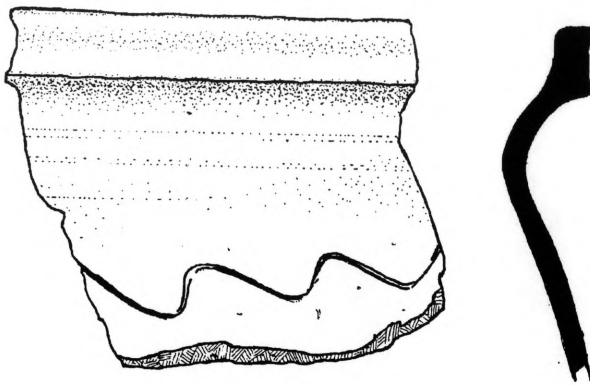
T. 3. 1-10: ranoeneolitički materijal s nalazišta Vratnec 2

T. 4. 1-10: ranoeneolitički materijal s nalazišta Vratnec 2

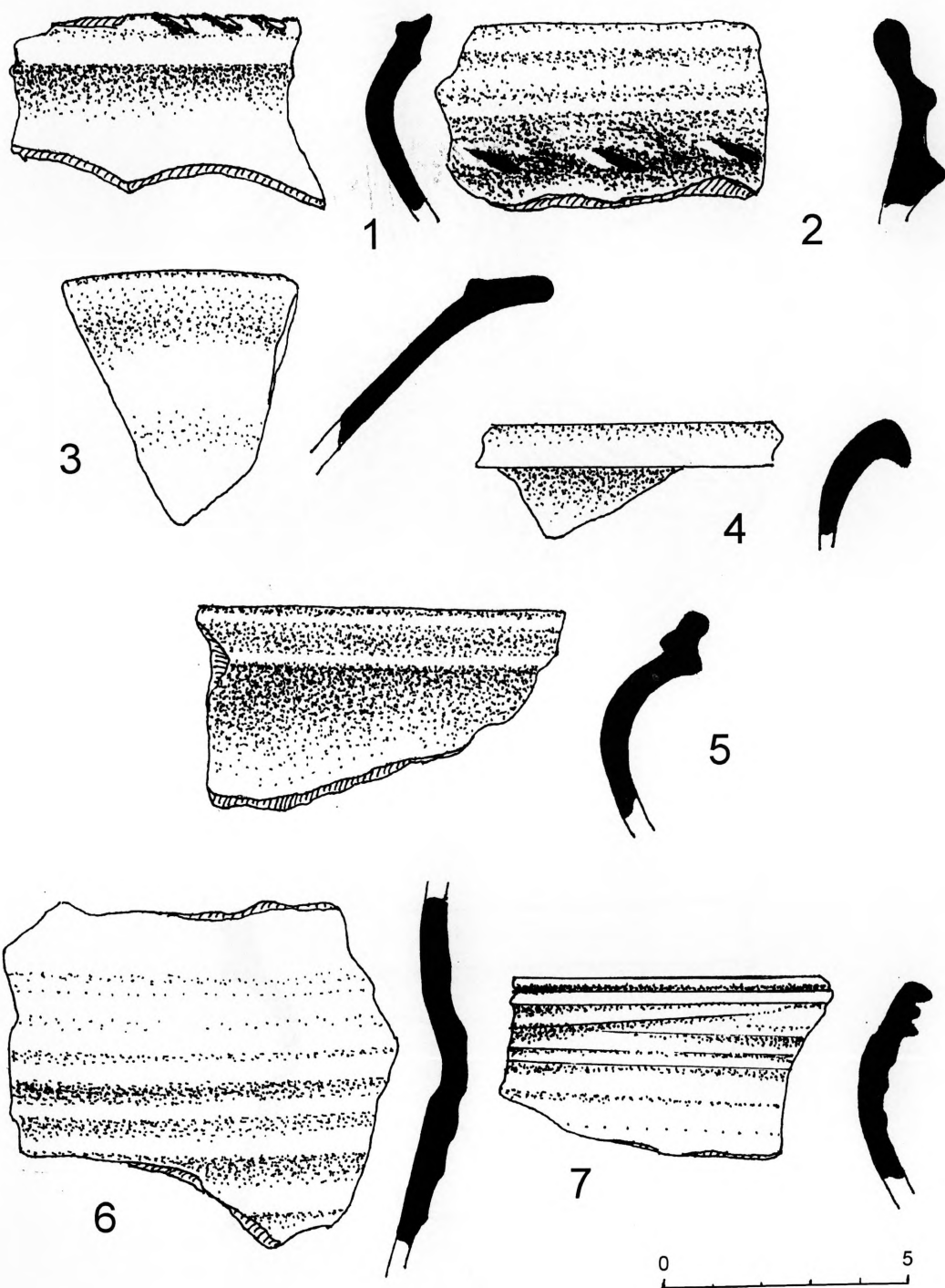

1

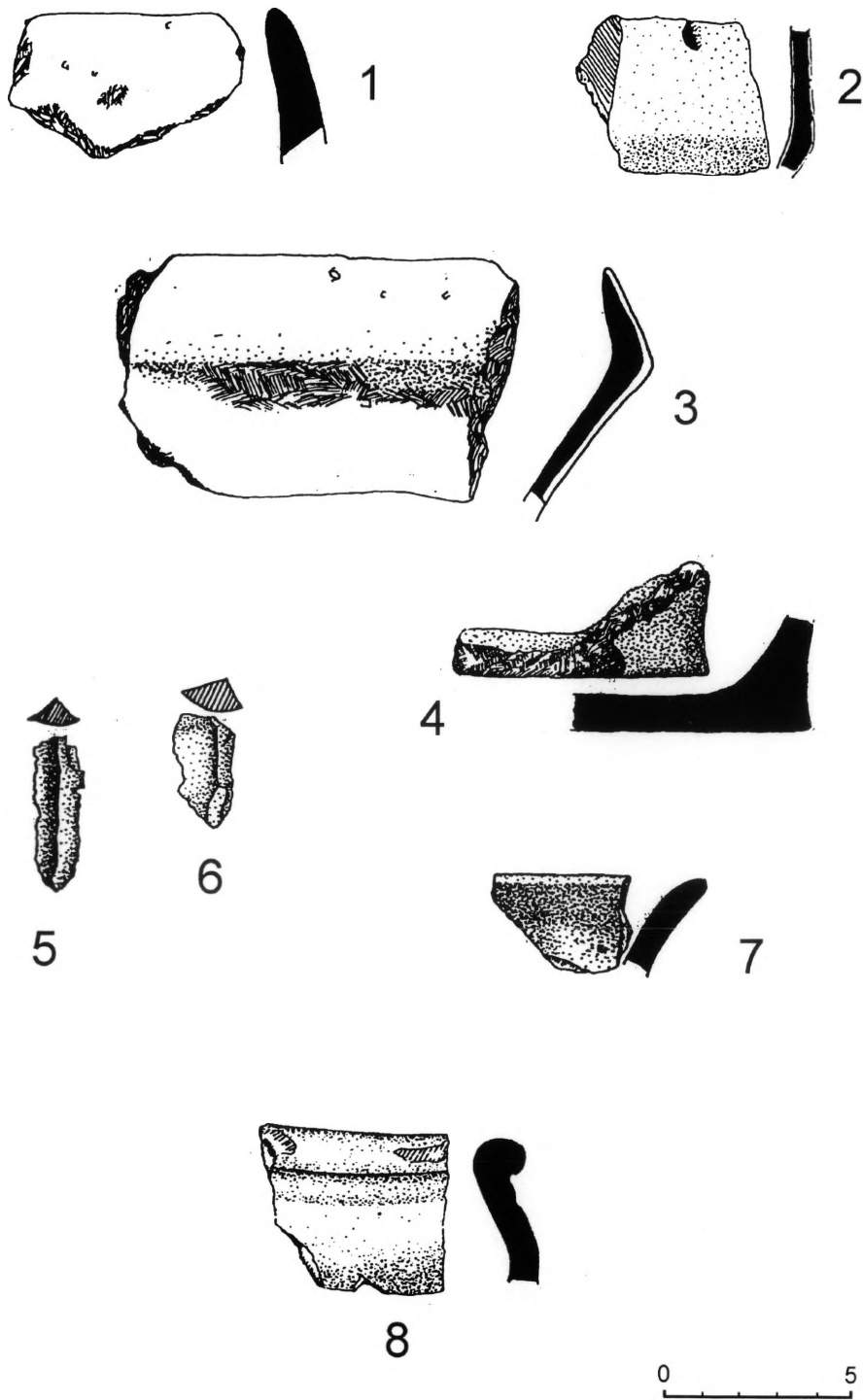

2

T. 5. 1-2: Torčec-Dožine, jama 1/1993.

T. 6. 1-7: Torčec-Dožine, jama 1/1993.

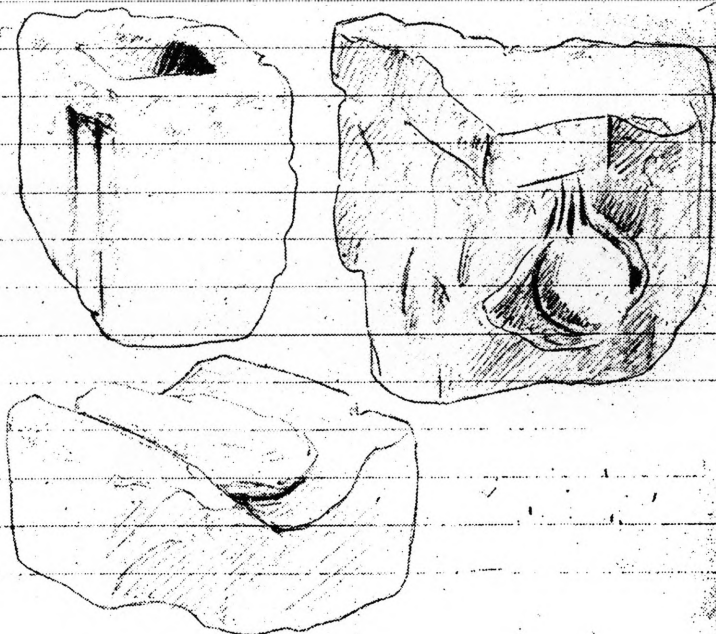
T. 7. 1-7: kasni neolitik ili rani eneolitik; 8: antika (Kamengrad)

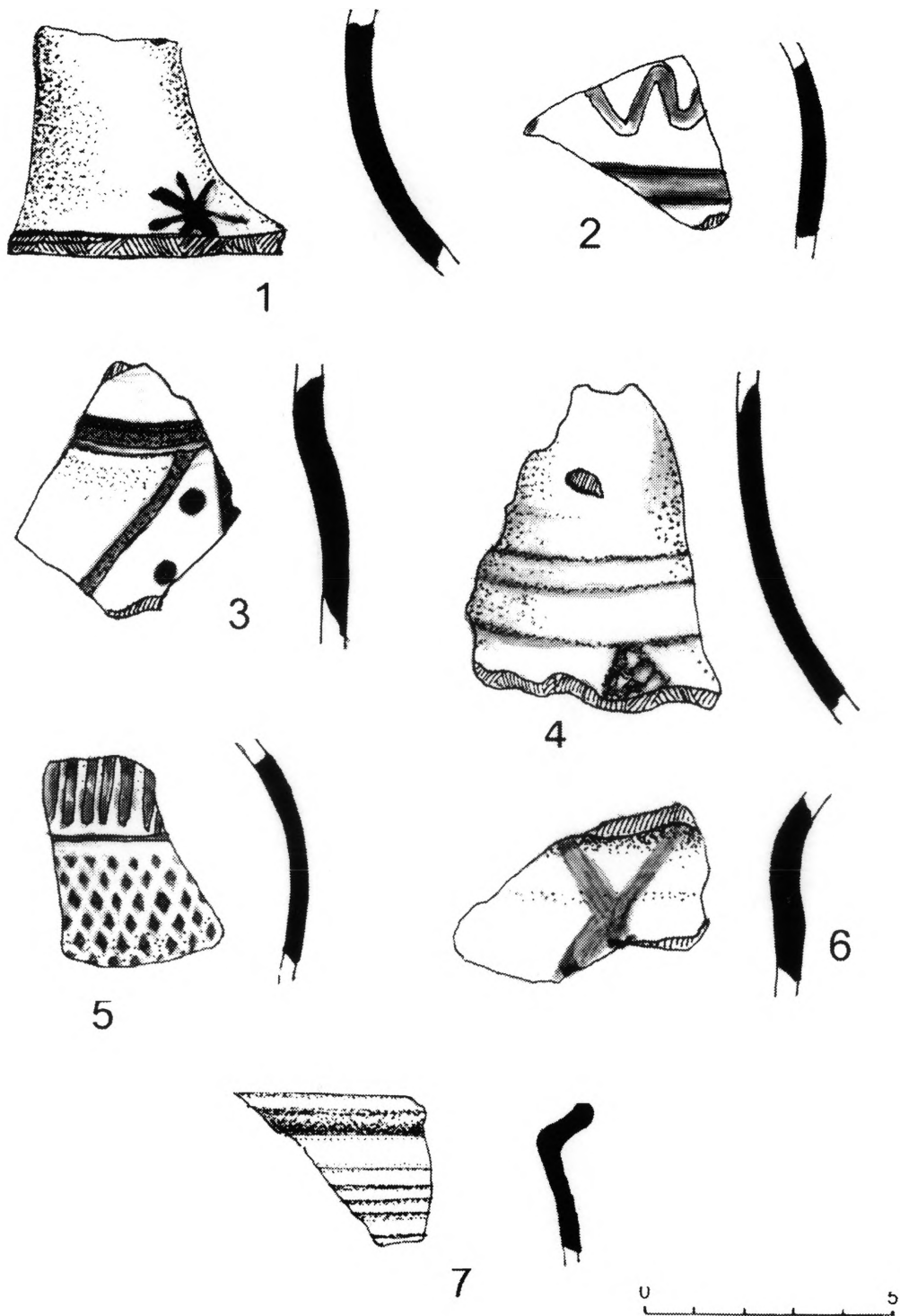
15. Lipni August. Stari 3 kor. kamena iz muzealnih Starogradskega muzeja
grad. 165, 166, 167 Kopronice

Tri su kamena bili iz dani u temeljima podruma
mekog kraljeva u jarku kraj muzealnih Starogradskega
grada. Pošto je to grad, 1857. izradio to vještaci mu-
zeja koji je bio uvidati most muzeja =

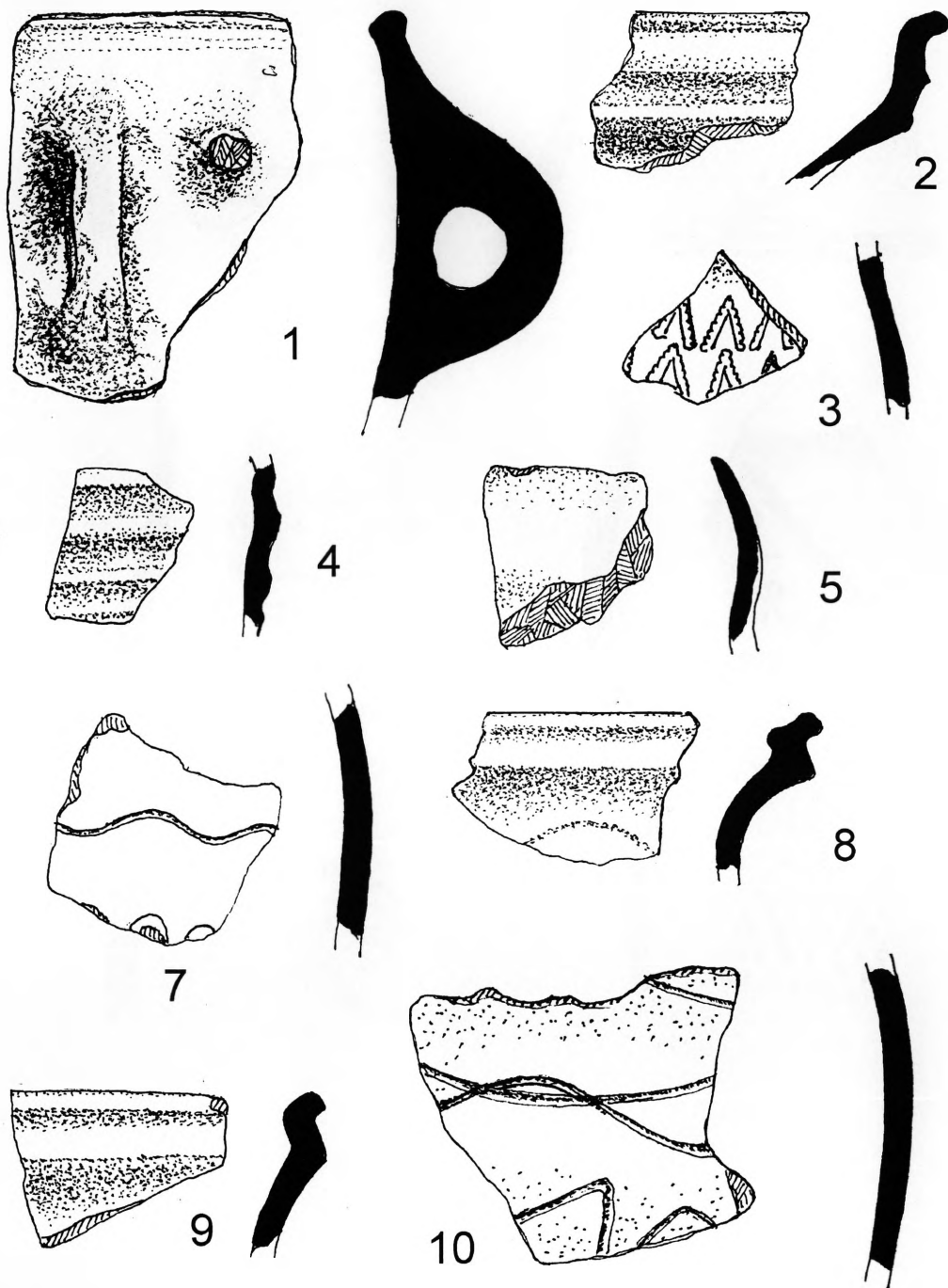
18 | 10 | 57

Grad. 1947. (dovršiti nekome 90 grad.) izradio je dani
muzeji podrum, i tako su došli na vidjelo tri
dani kamena, koje je muzeji uspjelo nabaviti na
muzealnih lapidarij kod Augusta Lipniča (čitelja
Starogradskega) | na 100 kor. nove cigle nabavljeno
u grad. zidovni;

T. 9. 1-7: Kamengrad, 1982., istočna padina

T. 10. 1-10: Kamengrad (1: dno SI padine, 1994.; 2-10: istočna padina, 1982.)